

Egy vogul-osztják „névutó“.

Ismeretes dolog, hogy igen gyakran ugyanazokat a fogalmakat fejezik ki az egyes finnugor nyelvek jövevényszavakkal, úgyhogy sokszor megtörténik, hogy azonos — egymástól függetlenül ugyanabból a forrásból átvett — kölcsönszókkal találkozunk több rokon nyelvben is. (Vö. LEWY: UJb. X, 386.)

Ilyen jelenséggel van dolgunk a magyar *kép* szó esetében is. Ezt a szót nemcsak mi vettük át a törökből, hanem ugyanilyen eredetű még a zürj.-votj. *kaḅ* 'leisten für bastschuhe' (votj. még 'modell'), cser. *kāp* 'körper, statur' is (I. GOMBOCZ: BTLw. 93, WICHMANN: FUF. XII, 130, PAASONEN: NyK. XLII, 48, RÄSÄNEN: MSFOu. XLVIII, 141 stb.).

Természetesnek fogjuk találni, hogy ugyanilyen eredetű kölcsönszóra gondoltak akkor is, mikor az obi-ugor nyelvekben a miénkhez hasonló alakú szót találtak, ugyancsak hasonló jelentéssel, olyan szerkezetekben, mint: vog. *χotam kēpal āleuw* 'valamiképpen (коєкакъ) élünk', *mōten kēpal vāri* 'másképpen csinálja, на другой образъ дѣлаетъ' (REG.) (I. MUNKÁCSI: Vog. Nyelvj. 26) | osztj. É. *kat lali pēlkāl kēpa jāχlem* 'két ellenség-fele gyanánt járok' PÁPAY: Osztj. Népk. 170; *uas-kēba uas ēdēs, kōr't-kēba kōr't ēdēs* 'városnak város tűnt elő, falunak falu tűnt elő' PÁPAY: Ész.-osztj. Nyelvtanulm. 71 (hasonló példa uo. 175); *mosa-kēba murūlu šākdilā!* 'valahogyan sajnálj meg bennünket!' uo. 155—6.

MUNKÁCSI meg is állapítja a vog. szóról, hogy „*kēpal* '-képpen, -ként' (vö. magy. *kép*)“ (Nyelvj. 26); így tárgyalja a szót SZILASI is, és GOMBOCZ is török jövevényszónak tekinti a *kēpal* alapszavát (NyK. XXVIII, 164); az osztj. szóról pedig BEKE állapítja meg északi-osztj. szójegyzékében, hogy *kēpa* a. m. 'gyanánt; gleich'.

Első tekintetre csakugyan kétségtelennek látszik e vog.-osztj. névutóknak a m. *kép* szóval való kapcsolata, de egy kissé figyelmesebb vizsgálat után hamarosan több nehézségre bukkanunk.

A vog. szó végén természetesen az instrumentális *-l* ragját, az osztj. *kēpa* végén pedig a lativus *-a* ragját kellene keresnünk. Már most ami a vogult illeti, ott teljesen érthető, hogy egy *'-képpen'* jelentésű határozó az instrumentális *-l* ragjával jelentkezik (vö. pl. *ti urəl* 'ilyen módon' Nyelvj. 25; *kit latal* 'kétféleképpen' uo.; *ti kēməl* 'ezen módon' uo. 26; *saur χuril* 'nyúl alakban' Népk. I, 12; I. még Nyelvj. 119, 194, 210, 235 stb.), azonban az osztjákban ilyen esetekben rendszerint *-na* ragos határozót találunk; pl. *put vololna* 'üst módjára' Népk.¹⁾ 163, *χul vololna* 'hal módjára' uo. 181; *pilyà-kēmna ollən* 'olyan vagy mint a szűnyog' Nyelvt. 4; *paləy-kēmna manl* 'úgy megy, mint a felhő' uo. 116; *mola-sirna* 'mi módon' uo. 155; *χandj nēγχο sirna ušlè* 'osztják ember módjára fogta' uo. 121; *χōləχ-χōràsna χōləχ jil* 'holló-alakban holló jön' uo. 170; *tōrəm-àγgi jügànna ol* 'istenanya gyanánt van' uo. 15; I. még KARA: Ész.-osztj. határozók 30, 31, 34—5. Lativusi *-à, -ì* igen ritka ilyen alkalmazásban (és ilyenkor kiérezhető a factivusi jelentés is); pl. *χòΔ-por-υάj uèt al-tèlēm nóγəs-soχ χōləγ ozəm jügànna šjDj ponΔΔΔΔm* 'lúcfenyő-lomb (?) öt teli ölemet nyuszthörben dús (?) vánkos gyanánt helyezem ím' ÉOM. 53; vö. *āšēmən... jem poχ juyāna manem partjasa* 'atyám ... jó gyermek gyanánt nekem adta' Népk. 252.

Ha tehát már azt is feltűnőnek kell tartanunk, hogy a *'-képpen'* jelentésű osztj. szó sohasem *-na* raggal, hanem állandóan *-a* raggal jelentkezik, még feltűnőbb az, hogy ennek a lativusi ragnak az alakja itt állandóan *-a*, pedig ez egyébként rendszerint *-à, -ì, -j* hanggal váltakozik; pl. a most legutóbb említett névutónak van *jügànni* alakja is (*kađi largor-χuj jügànni lèzàtla* 'a macskát kell hírhordóvá tenni' Nyelvt. 78), a *χòza* '-hoz' névutó mellett van *χòzj* (ÉOM. 53), *pēla, pèlà* 'felé' mellett van *pèlj* (uo.) stb.

Különösnek kell találnunk továbbá azt is, hogy egy látzólag oly könnyen elemezhető szó, mint a vog. *kēpal*, osztj. *kēpa* kizárólag ebben az egy ragos alakjában használatos és sem ragtalanul, sem más ragos alakban nem fordul elő sem a vogulban, sem az osztjákban.

¹⁾ Népk. (osztj. adat után) = PÁPAY: Osztj. Népk. Gyűjt.; Nyelvt. = PÁPAY: Ész.-osztj. Nyelvtanulmányok; ÉOM. = PÁPAY: Ész.-osztj. medvénekek; (vogul adatokkal kapcsolatban:) Nyelvj. = MUNKÁCSI: Vog. Nyelvjárások; a Vog. Népk. Gyűjteményből való példáinknál csak kötet- és lapszámot idézünk.

De a legkülönösebb a vog.-osztj. névutóval kapcsolatban mégis az, hogy használata sem igazolja minden tekintetben a '-képpen' jelentést.

Még azokban a példákban sem fedi kivétel nélkül és kétségtelenül a '-képpen' a vog. szó jelentését, amelyek alapján MUNKÁCSI a vog. szó jelentését megállapítja; ebben a mondatban pl.: *ɣotəm-kəpəl āleuw* 'valamiképpen élünk' (I. fent) már magának a *ɣotəm* szónak a jelentése 'valahogyan, valamikép' (Nyelvj. 24; bár tagadhatatlan, hogy van *ɣotəm-mūs* is 'valamiképpen' jelentéssel uo., tehát a módhatározónak kettős jelölésével: 'valahogyan-szerint'). Kifogástalannak látszik a '-képpen' értelmezés a következő vog. kapcsolatokban: *ɣum-kəpəl ɣum āləm, ājkä-kəpəl ājkä āləm* 'férfinak [igazi] férfi volt, embernek (öregnek) igazi ember volt' III, 510; *ɣulax-kəpəl ɣulax jiw, sakwalix-kəpəl sakwalix jiw* 'holló alakjában holló jó, szarka alakjában szarka jó' II, 295, de a következőkben már egyáltalán nem elégíthet ki bennünket a szónak ilyen értelmezése: *k'omlə rəttäusän-kəpəl, jājän kwänə sämna* 'ahogyan csúffá tették benneteket, úgy jertek ki szem elé' I, 169 ('какъ васъ обманулъ' I, 288) (a *k'omlə* maga 'hogyan' jelentésű); *am sätəm vit-ɣuləm, — am tujjij' jəmté'im, posül-kəpəl, tür-kəpəl süntänl ārpil lap voss vārawə* 'ami igémre termett vizi halamat illeti, — én nyárrá változom — úgy a folyóereknek, mint a tavaknak torkolatát zárják el vejszével' I, 151 (HUNF.: 'mind folyónak mind tónak száját gerébbel rekesszék be' VogF. 129); *təlijij' jəmti: jā kəpəl, As-kəpəl ūltä ārpil voss vārawə* 'télre változik [az idő]: úgy a folyókon, mint az Obon keresztül készítsenek vejszét' uo. Különösen az utóbbi mondatban bajos feltenni, hogy az *ūltä* 'át által' névutó előtt '-képpen' lehetne a *kəpəl* jelentése.

Az északi-osztj.okban is helyesnek látszik a '-képpen' fordítás a fent idézett kapcsolatokon kívül még néhány más szerkezetben; így elsősorban abban a kifejezésben, amelyben a *-kəpa* a leggyakoribb: *ɣū-kəpa ɣū manleu, van-kəpa van manleu* 'hosszúnak hosszú ideig megyünk, rövidnek rövid ideig megyünk' Népk. 181; *uän-kəba uän iw'əs, ɣou-kəba ɣou iw'əs* 'rövidnek rövid ideig járt, hosszúnak hosszú ideig járt' Nyelvt. 176 (I. még Népk. 75, 81, 115, Nyelvt. 12, 43, 47 stb.). De már aligha gondolhatunk '-képpen' jelentésre a következő fordulatokban (sőt példáink egy részében egyenesen lehetetlen ez az értelmezés): *kamən ɣotl-kəba noxləssəm, ɣojna luydəmət?* 'hogy hány napja üztem nyomon,

ki számlálta meg?’ Nyelvt. 167; *mà-kèba èyi ant twisəm, iw’əm rəbətəjən iugən èyina xodi sitsələm lələn* ’nekem biz’ leányom nincs, járt munkátok gyanánt [azért, hogy odajártatok] hogyan adhatnék nektek leányt!’ uo. 151; *mosa mouna-kèba wèl’səm, mouəl an’ mostəsəm* ’hogy micsoda földön öltem meg, a vidékét nem ismer-tem föl’ uo. 168; *ši-mošna molti iw-nur kəpa taisəmen, molti ās(i)-ox manmay āšəy nur kəpa taisəmen, kat-pələk xo nurəl (?) jux al lānsləmen* ’akkor, még ha valami apai bosszúokunk volna is, ha valami apai fej vesztő bosszúokunk volna is, a két felől való ember bosszúfáját (?) ne szúrjuk le’ Népk. 44; *wəyəl xowən-kèba xoləs, wəyəl ox-nur ant-pələ kašəli?* ’a veje bizony már régen meghalt, a veje fejének bosszúokát nem keresi-e?’ Nyelvt. 151; *twjəl xada ol-kèba an’ nıla* ’a teteje hogy hol van, nem látszik’ uo. 9; *mola mouna iwətsəm-kèba, si ošl andəm* ’hogy micsoda vidékre jutottam, azt nem tudom’ uo. 167; *wən manəs-kèba, xow manəs-kèba, sws-wojəl xoləs* ’rövid ideig ment-e, vagy hosszú ideig ment, a hátafaggyúja elfogyott’ uo. 168 (l. uo. 167 is).

Talán éppen ezek a megfontolások az okai annak, hogy bár — mint láttuk — Gombocz is a ’képpen’ értelmezés alapján a törökből származtatja a vog. szó alapszavát, már KANNISTO „Die tatarischen lehnwörter im wogulischen“ c. munkájában a vogul szót nem veszi fel a török eredetű szavak sorába. Érdekes, hogy HUNFALVY, aki pedig ismerte a vog. „képl“ alakot (pl. *kullah képl kullah jü, sakwäling képl sakwälih jü* ’holló képpel holló jő, szarka képpel szarka jő’ VogF. 143; *kum kiepl kum alom, ojkü kiepl ojkü alom* ’ember létedre, öreg létedre’ uo. 231 stb.) és észrevette a m. *kép* szónak a tör. (oszm.) *gibi*-vel való kapcsolatát (VogF. 280), mégsem ezt a *képl* szót, hanem a vog. *kém* (*kēm* ’mód, mennyiség’) szót vetette egybe *kép* szavunkkal (uo.). Az osztj. *kəpa* alakot természetesen már csak azért sem vehette figyelembe sem AHLQVIST, sem PAASONEN az osztj. nyelv török elemeit tárgyaló tanulmányában, minthogy ez a szó csak későbbben, PÁPAY-nak 1905-ben megjelent szövegei alapján vált ismeretessé.

Eddigi fejtegetéseink eredménye tehát az, hogy az itt tárgyalt obi-ugor névutó nem lehet egy ’kép’ jelentésű *kəp* szó származéka, és eredeti jelentése nem lehet ’képpen’.

A szó valódi jelentésére és ezzel egyúttal eredetére is fényt derítenek azok a vogul szerkezetek, amelyeket MUNKÁCSI — noha egy részük alakilag és jelentésében is teljesen azonos a fentebb

idézett szerkezetekkel —, az előbbiektől különválaszt. Ilyenek: *Tómil-kē=pəl, sōl Tōmil ti-pəl ālilōlām* 'Tomilynak valóban Tomily volt vala ez' III, 447; *χumj̄ kē=pəl χumj̄ ālmj̄* 'férfiaknak férfiak voltak' III, 451; *mat jānit saw-kē-pəl ānəm* *voss tārātāln!* 'bármennyire inség legyen is, engemet, óh bocsáss alá!' III, 75; *āsij lām-uj, āsij palm saw-ke-pəl totsəm: akw' atij tēn'-ut ās ti χāntsəm* 'sűrű szúnyograj, sűrű bögölyraj inségét ha szenvedtem: egy ízletes ételt ím ismét találtam' III, 91; *kwoss moššā-kē=pəl mā ānše'im, amki mām ānše'im* 'habár kicsiny földem van is, de mégis a magam földje' I, 162; *atij-ke Numi-Tāram āsūw kwoss-kē-pəl vit-χul voss tārātāsən* 'nohát, N.-T. atyánk, bocsáss le legalább vizi halat' I, 73; *kēlp sāl at-kē-pəl sēli, jārmak-tār at-kē-pəl sēli...* 'ha nem is szerez vörös sálkendőt, ha nem is szerez selyemkendőt...' IV, 70; *kwon matar-kē-pel suj sujti, kwon ul kwālēn* 'bármí zaj hallatszik is künn, ki ne menjetek' I. 35.

És hogy MUNKÁCSI maga is gondolt e két szerkezet azonos voltára, azt érdekesen mutatja ez a fentebb már említett mondat: *k'omlō rēttāusān-kēpəl, jājān kwānə sāmna* 'ahogyan csúffá tettek benneteket, úgy jertek ki szem elé' (I, 169), amelyet MUNKÁCSI még a II. kötet szómutatójában is a *kēpəl* megvilágítására idéz (II, 656); a Nyelvj. 226. lapján azonban így szerepel ez a mondat: *k'omlō rēttāusān-ke=pəl, jājān kwānə sāmna!* 'ahogyan rászedett (csúffá tett benneteket), jertek úgy szem elé!'

De ezzel a példával kapcsolatban mindjárt meg is kapjuk a vog. *-kēpəl* helyes magyarázatát, amely már az előbb idézett példáink alapján is nyilvánvaló volt: nem egy **kēp* szónak instrumentálisi *-l* ragos alakjával van itt dolgunk, hanem két enklitikus kötőszó, *-ke* és *-pəl* kapcsolatából alakult ez a vog. „névutó“.

De hogyan vezethető le e két simuló kötőszó kapcsolatából a *-kēpəl* mai alkalmazása?

Tisztázzuk előbb a *-ke* és a *-pəl* jelentését.

A vog. É. *-ke*, KL. *-kel* stb. tudvalevőleg rendszeren 'ha' jelentésű; pl. *nāmtij lātχəl lāwitā-ke: taw lāwitā* 'ha okos szót mond (neked): hát csak ő mondhat' I, 145; vö. Nyelvj. 36, 47 stb., KLEMM: Pannonhalmi Évk. 1916, 162—3, 157 stb. Néha kétszer is kiteszik a *-ke* kötőszót; pl. *ti ūnlənə māūw-pālto-ke āluykwə-ke tānyeww* 'ha ezen lakó földünkön élni akarunk' I, 70; *matū χumit-ke sastūset-ke* 'ha valami férfiak termettek elő' I, 107.

Sokszor azonban a *-ke* nem feltételes kötőszó szerepű, hanem csupán kiemelésre szolgál.

Különösen gyakran az egymásnak megfelelő parallel mondatrészek kiemelésére használatos. E kiemelést sokszor csak e páros mondatrészek egymásravonatköztetésének és így egybekapcsolásának érezzük. (Tanulságosak azok a mondatok, amelyekben a párhuzamos mondatrészek egyszer *-ke*-vel, máskor meg e nyomósító partikula nélkül szerepelnek.) Pl. *tēpā-ke lošit kwolkamə jū ti šältjle'im, vitā-ke lošit kwolkamə jū ti šältjle'im* 'tápláléka bő házamba ím belépek, vize bő házamba ím belépek' II, 245 (vö. *tēpā lošit lošit kwolkamənt, vitā lošit lošit kwolkamənt* 'tápláléka bő bő házacskámban, vize bő bő házacskámban' II, 254); *χātölä-ke χūrəm χätöl ürχate'im, χātölä-ke nülä χätöl ürχate'im* 'napjának 3 napját töltöm várakozásban, napjának 4 napját töltöm várakozásban' IV, 200; *aman tälü-ke tälä sät ā's, aman tuwä-ke tuwü sät ā's* 'talán tele 7 télen át tartott, talán nyara 7 nyáron át tartott' IV, 227; *tuwä-ke sätj' jēmts, tälä-ke sätj' jēmts* 'a nyara hétté lett, a tele hétté lett' III, 266 (vö. *tälä sät, tuwä sät tot ta āšsawəm* '7 télen át, 7 nyáron át tart íme ott engem' III, 117); *völä-ke saw völ jāmən, rāsü-ke saw rās jāmən!* 'folyófordulóból sok folyófordulót járj, fővénypartból sok fővénypartot járj!' III, 326 (vö. *völä sätj' mini, rāsü sätj' mini* 'folyófordulót hétszeresen megy, fővénypartot hétszeresen megy' III, 378); *ti mätü-ke χäsü mā jäläse'im, ti vitä-ke χäsü vit jäläse'im* 'járom ezt a földje hosszú földet, járom ezt a vize hosszú vizet' IV, 60; *χälä-ke saw ur sawəl χülsəm, ulpäy-ke saw ur sawəl χülsəm, tarçy-ke saw sös sawəl χ., niriçy-ke saw sös sawəl χ.* 'nyírfával lepett sok hegyet sok számmal hagytam el, cirbolyafenyővel lepett sok hegyet sok számmal hagytam el, cirbolyafenyővel lepett sok patakot h. el, vesszős növényvel lepett sok patakot h. el' III, 275; *am χuripəm nürəm kwospä kwonsiç uj jāmuykwä-ke manä mors mäkwə! am χuripəm puykä taulim puykiç uj äluçkwä-ke manä χärämüç mäkwə!* 'magamféle erős karmú karmos állatnak [ottan] járdalni minő alkalmas földecske [volna]! magamféle foga megtelt fogas állatnak [ottan] élni minő édes földecske [volna]!' III, 74. L. még BUDENZ: NyK. XIX, 322.

De a *-ke* nemcsak párosan használatos „az egymásra következő két egyező tartalmú mondat különböző határozóinak kiemelésére“ (I. MUNKÁCSI I, 272, II, 746); néha csak az egyik tag

után van kitéve; pl. *ētä-ke sāt pojksēu... xātal sāt pojksēu* '7 éjjel imádkozunk, ... 7 nap imádkozunk' II, 161.

Igen gyakran azonban a *-ke* önállóan csak egy-egy mondatrészt kiemelésére szolgál (persze nemcsak „számnévek előtt alkalmazva“, mint MUNKÁCSI II, 656 gondolja); pl. *pērnä-ke jāmäs pērnä ti pinnuwämēn* 'ami keresztvetést illet, jó keresztet vetnénk mi' IV, 65; *urü-ke sāt urü müs nāmtam jārxtilēm* 'ami oldalát illeti, 7 oldal szerint forgatom elmémet = mindenfelé forgatom elmém' Nyelvj. 100 és IV, 422; *xašnə-ke jāmäs pasnəl ti joxts* 'már fölismerhető jó közeli távolba jutott' IV, 141; *humā, anəm vixkwə-ke manä jāmäs nē* 'ej-haj, nekem, hogy [nőül] vegyem, micsoda szép nő! II, 482. (Vö. még FOKOS: Nyr. LX, 134, LXIII, 72.)

Hogyan magyarázandó a *-ke* partikulának ez a nyomósító szerepe?

Egyes esetekben talán valóban közel áll ez a szerep a 'ha' jelentéshez, és ezért HUNFALVY is, MUNKÁCSI is elliptikus mondatra gondol, amelyben az állítmány kiegészítendő. HUNFALVYNÁL pl. *türke, turi tēls, posäl-ke, posälí aumels* 'ha tó[képen gördíté], tóvá lett, ha víz[képen gördíté], víz érül folyt' VogF. 124; MUNKÁCSI meg ehhez a mondathoz: *tälü-ke sāt täl, tuwä-ke xürəm tuw pīyət xollitawət* 'évét számítva, 7 éven át, esztendőjét számítva 3 esztendőn át himbálja az ifjakat a szél' (I, 103) ezt a megjegyzést fűzi: „*tälü-ke* tdk. 'ha telét' v. 'évét', t. i. 'számítjuk'“ (I, 246). Tanulságos ebből a szempontból a következő mondat, melyben egymás mellett látjuk a *-ke* feltételes és nyomósító jelentését: *lārxälə-ke sunse'im: manä nampü namiy mān va'yläsəm, alyälə-ke sunse'im: manä sijpü sijiy mān va'yläsəm: lārxälə-ke namiy rās Kēlim rās va'yläsləm, alyälə-ke sijäy rās Kēlim-rās va'yläsləm* 'lefelé ha nézek, hogy vajjon minő nevü neves földre ereszkedem le, fölfelé ha nézek, hogy vajjon minő hírü híres földre ereszkedem le: lefelé is neves fövényparthoz, Kélyim fövényparthoz ereszkedem le, fölfelé is híres fövényparthoz, Kélyim fövényparthoz ereszkedem le' III, 496 (vö. III, 331, IV, 20).

Az esetek túlnyomó többségében azonban mégsem gondolhatunk elliptikus használatra, hanem kétségbevonhatatlanul tisztán nyomósító, kiemelő partikulával állunk szemben.

A *-ke* ilyen használatának pedig egyszerű a magyarázata.

Ahogy tudvalevőleg az alárendelt mondatok általában

eredetileg vagy kötőszónélküli mellérendelt mondatok voltak, vagy legalább is alárendelt viszonyukat kötőszó nem jelezte (vö. BRUGMANN: KVGr. 650 stb., I. pl. KLEMM: NyK. XLV, 357 s. kk.), úgy a fgr. feltételes mellékmondat is eredetileg főmondat volt. Ma is igen gyakori a vogulban ennek a viszonynak pusztán mellérendeléssel, minden kötőszó nélkül való kifejezése. Így egymás mellett találjuk a következő kifejezéseket: *ali vōt-ke vārās*: . . . , *lui vōt-ke vārās*: 'ha felvidéki szél támad, ha alvidéki szél támad,' (II, 406) és *mōt vōt vāri*: *mōt šāriš-sāmma totaweww*; *mōt vōt vāri*: *mōt šāriš-lāžon pūwaweww* 'ilyen szelet csinál: egyik tengerszögletbe visz bennünket; más szelet csinál: más tengeröbölbe fúv bennünket' (I, 137). Sőt ugyanabban a mondatban is előfordul egymás mellett a kétféle szerkezet: *matari' pire'in*: *ta pire'in*; *at-ke pire'in*: *nay kāsən* 'ha valamire akadsz: hát akadsz; ha nem akadsz: a te dolgoz (kedved)' I, 29; *tēn'-ut ēri*: *tēn'-ut joutsj'*; *masn'-ut ke ērās*, *masn'-ut joutsj'* 'enni való kell: enni valót vásároltak; öltözni való kellett: öltözni valót vásároltak' IV, 331. L. még Nyelvj. 289; KLEMM: Pannonh. Évk. 1916, 163. l.

A fgr. feltételes mellékmondat tehát eredetileg főmondat volt, még pedig vagy kijelentő főmondat, vagy — ami valószínűbb — eldöntendő kérdő főmondat (vö. BEKE: Nyr. XLVIII, 103); a kérdés nyomósítására pedig kérdőszó, ill. még eredetibb nyomatékositó szó szolgált. Ilyen nyomósító eredetű pl. a m. kérdő -ē, amely feltételes mellékmondat kötőszavául is használatos (vö. SIMONYI: MKöt. II, 183; KLEMM: MNy. XVIII, 11, stb. — Vö. még BRUGMANN: KVGr. 668). Ugyancsak ilyen nyomatékositó szó volt eredetileg a permi nyelvek rendes feltételes (vö. SZENDREY: NyK. XLVI, 221, 229; KLEMM: id. h. 1912, 263. l.) kötőszava is. Ilyen nyomósító használatot látunk pl. a következőkben: zürj. *rušes-ke adžis širkešiš diš ivan*, *eni-na dolida ole* 'a rókát találta Lusta Iván a hurokban, most is könnyen él' FOKOS: Zürj. Népk. 42, 49; *ššinedtšan pondis vešni*, *pondis-ke vešis*, *vešis ššinedtšan-tor*, *vešis-ke vešis*, *jona diš vešis* *mort ššinedtšini pondis*, *ššinedtšis-ke ššinedtšis*, *jona diš ššinedtšis*, *kor-ke medis rođže munnj*, *munis-ke munis*, *jona diš munis* 'füstölő [farakást] kezdett csinálni. Kezdte és csinálta, csinált füstölő farakást. Csinálta meg csinálta, nagyon sokáig csinálta Az ember elkezdett füstöt csinálni. Füstöt csinált meg füstöt

csinált, nagyon sokáig csinált füstöt. Egyszer elindult előre. Ment meg ment, nagyon sokáig ment' uo. 97 | votj. *gid-kä t̄iros-sigo kar!* *urdäs-kä čuñjüdü ačid šot,* *urdäs-kä kuñjüdü ačid šot,* *urdäs-kä p̄ñjüdü ačid šot!* 'tedd, hogy az istálló telve, tömve legyen! Oldali (t. i. a kanca mellett levő) csikódat adnád bár magad, oldali borjadat adnád bár magad, oldali bárányodat adnád bár magad!' MUNK.: Votj. Népk. 158; *kwiñ-kä v̄j̄j̄jo,* *das-k̄k̄k̄ jozo-v̄j̄jo,* *šurs-kä kuro-bod̄j̄jo kar!* *azveš-kä šepo kar,* *zarñi-kä tišo kar!* 'tedd [gabonámat] 3 gyökerüvé, 12 izüvé, bütykössé, ezer szalmájúvá, szárúvá! Tedd ezüst kalászává, arany magvúvá!' uo. (L. még MUNK.: VotjSz. 137.) Ugyanez a nyomatékosító szerepű zürj. *-ke*, votj. *-kä* (WICHM. *-kε*) szerepel a határozatlan névmásokban is: zürj. *kođ-ke* 'valaki', *m̄j̄-ke* 'valami', votj. *k̄n-kä,* *k̄ñ-kä* 'valaki', *ma-kä,* *mar-kä* 'valami' stb.; vö. BEKE: KSz. XIV, 142, 172.

Ilyen eredetű mármost a vog. *-ke* simuló kötőszó is. Ez is eredetileg nyomatékosító elem¹⁾ és csak ezen a jelentésén alapszik későbbi feltételes-kötőszó szerepe.

Most már világosan látjuk tehát, hogy mi az oka annak, hogy az olyan mondatok, mint: *jā-ke,* *jā-χâjiltal t̄els;* *Ās-ke,* *Ās-χâjiltal t̄e's* 'folyó, folyó alakjában támadt; az Ob, Ob alakjában támadt' (I, 141); *tūr ke,* *tūr̄' t̄els;* *posāl-ke,* *posāl̄' aum̄ls* 'a tó tóvá támadt, a folyóér folyóérképpen kezdett folyni' (uo.) — teljesen azonos jelentésűek azokkal, amelyekben a *-ke* helyén *-kēpal* van (pl. *χum-kēpal χum ālom* 'férfinak [igazi] férfi volt' III, 510; *χum̄j̄-kē-pal χum̄j̄ ālm̄j̄* 'férfiaknak férfiak voltak' III, 451). A két szerkezet azonos jelentésének tehát az az oka, hogy mindkét kapcsolatban tkp. kiemeléssel, még pedig ugyanazzal az elemmel jelölt kiemeléssel van dolgunk.

A *-ke* ∼ *-kē-* viszonyára vonatkozólag vö. az időhatározó „gerundium“ képzőjét: É. *-kē-* és *-ke-*, KL. *-kē-*, AL. *-kä-* stb.; I. Nyelvj. 46, 130, 170, 226 stb., KLEMM: Pannonhalmi Évk. 1916, 157, 163; *joxt̄ilon-kēt* 'ha utóléred' IV, 380, *vujus-keť* 'ha elvette' IV, 364, *tēsna-kot* 'ha esztek' I, 167; — *m̄nk̄n-ert̄on* 'ha mész' IV, 327, *j̄sken* 'ha jössz' IV, 364, *oat̄ t̄ek̄n* 'ha meg nem eszel' IV, 371. L. még fent *rēt̄laus̄n-kēpal* (I, 169) és *rēt̄laus̄n-ke-pal*

¹⁾ Valószínűnek tarthatjuk, hogy a nyomatékosított személynévmásokban is (pl. *amki* 'én magam', *nan̄ki* 'te magad' stb.; I. Nyelvj. 13 stb.; FINCZICZKY: NyK. XLVII, 371) ugyanezzel a *-ke* elemmel van dolgunk. Erre a kérdésre azonban más alkalommal akarunk visszatérni.

(Nyelvj. 226). Végül az sem lehetetlen, hogy a magánhangzó megnyúlására hatással volt a *kēmāl*, *kēm̄t* (pl. *ti kēmāl* 'ezen módon' Nyelvj. 26; *joxtāmākēm̄t* 'amint jó' II, 5; 1. még Nyelvj. 21, 116, KLEMM: id. h. 1916, 154. l.) hosszú magánhangzója is.

Nézzük most a *-kēpāl* második elemét.

A vog. *-pāl* is leggyakrabban feltételes és időhatározói kötőszóul használatos; pl. *taw aļayən-pāl lūl* 'ha te őt megöled, az [számodra] rossz lesz' II, 72; *toχ pates-pāl vayənāyānāl pūγəmtawəs* 'amint így elesett, [ellensége] vállainál fogva megfogta' II, 61; vö. II, 745, Nyelvj. 47, 226, KLEMM: id. h. 1916, 157, 163, 165.¹⁾

Igen gyakori azonban nyomatékosító szerepe is: *soj-pāl oātəmān k'wāliləst* 'bizony igaz, odavesztek embereid' IV, 375; *moj-māχəmnə sōl-pāl ti joxtwəs* 'tényleg vendégsereg érkezett hozzá' IV, 81; *kūr-pāχən ti lūli-pāl* 'im itt áll a kemence oldalánál' IV,

¹⁾ A *takwsi-pāl* 'összel' (I, 53, 55, 57, 133, II, 55), amelyet MUNKÁCSI analógiás alapon magyaráz (I, 213), tkp. < *takwsi-pāl* 'őszi táj, őszi idő, őszi időtáj' (I. III, 31, 138, 241, 381) éppúgy, mint *tūjū-pāl* 'tavasz táji' IV, 129, 130. A hangfejlődéshez vö. *totnān jui-pāl* 'miután meghoztátok' II, 283 és *jui-pāl* után' II, 280, Nyelvj. 20, *jui-pāl* ut. II, 284 stb., 1. még KLEMM: id. h. 1916, 153. l. Vö. *ūntnə pāl χātələn* 'amely napon leültök' IV, 120; *naη joxtənə pāl χātəl* 'a te érkezésed napján' IV, 78; *na'irəl uttənāt pāl* 'mialatt a nyeret rárakja' IV, 161 stb.

De valószínűnek tarthatjuk, hogy nemcsak a *takwsi-pāl* magyarázandó ilyen módon, hanem ez egyúttal a *-pāl* kötőszónak általában is az eredete. Vö. még *kwoni-paal* 'külső rész': *ti kwoni-paal* 'ezen kívül' (I, 164, 285) és *mātū kwoni-pāl* 'földjén kívül' (IV, 53). A *pāl* jelentéséhez vö. még pl. *tauləη pāal tāwəη χajtā* 'szárnyal alkotott [szárnyas féle] szárnyas követ' I, 107. L. még ZSIRAI: Az obi-ugor igeekötők 8, 14. — Vö. az alak és a jelentés fejlődése szempontjából az osztjából is: *qāsəl-pəlū tōs im qāk sidī qāklū, kurəl-pəlū tōs osmār sidī qərū* 'kézzel való ügyes jeles táncot táncolnak im előttem, lábbal való ügyes tréfát csinálnak im' ÉOM. 46; *pəlī* (Népk. 250), *pəAī* (ÉOM. 93, 94) 'felé'; *nəməza-χos-pələ ant rayəl* 'semmire sem jó' Nyelvt. 57; *Jeva pəl* 'zu Eva' AHLQV. 28; *ai-pəla χoil* 'der jüngere Mann' uo. 5; HUNF. *pela* 'vajjon'; *jəna pəla vantsen?* 'sahst du ihn wirklich?' AHLQV. 4; *tōrəm əzəu qāt-pəlī pənos, mola tut-pəlī vləs* 'az égi atyánk mintha szelét támasztott volna, mintha tüzet gyújtott volna' Nyelvt. 76; *malaq kim-tayar'səm pələ* 'miért [is] akasztottam ki?' uo. 79; *nəηχoi ant-pələ ol?* 'talán csak nem ember van [a barlangban]?' uo. 87; 1. még PÁPAY-BEKE 56. l.

Ha itt adott magyarázatunk helyes, akkor a *-pāl* jelentésfejlődése természetesen hasonló lehetett a *-ke* partikuláéhoz: a nyomósító értelemben használt (szóból, majd) partikulából egyfelől feltételes kötőszó, másfelől kapcsoló szerepű elem lett.

328; *aj Jāχšāpəm tau-pəl jīssintənāt* 'az én Jachsepem, ő jődögél' IV, 85; *nou in-pəl ürult vēi-k'ār āsən* 'te még igen is fiatal vagy' IV, 352; *tīl-pəl χot ūstīləm* 'sőt azután nyomát is veszttem' II, 202; *toχa-ta-pəl* 'ugyancsak úgy' II, 10 (*toχa-ta* 'úgy' II, 64, 'éppen úgy' II, 452, 713). Vö. még HUNFALVY: Egy vog. monda 381.

Ez a nyomósító szerep sokszor — ugyanúgy, mint a *-ke* kötőszó esetében —, különösen, mikor a nyomatékositó elem párosan van alkalmazva, kapcsoló jelentésűnek érezhető; pl. *māte soāt törəs kwäl-vütä-pəl oāti, māte k'uliy taul, rāswiy taul-pəl oāti* 'semmiféle 7 arasznyi füles nyírhéj-bödöny nincsen, semmiféle posztóruha, selyemruha nincsen' IV, 253; *vuojnə-pəl k'wäss soşəxtam: māt jāni nāl-pəl oat osəm, vitən-pəl k'wäss soşəxtam: māt kōrəs nāl oat osəm* 'ha a zsír [tükrében] nézem is magam, valami nagy orrú nem is vagyok; ha a víz [tükrében] nézem is magam, valami kimeredő orrú nem is vagyok' IV, 267; *oātəm-pəl k'wālilat, vuor-jiw, soj-jiw-pəl kwālilat* 'a nép is elfogy, az erdő fája, liget fája is elfogy' II, 231 (люди пропадутъ, лѣсъ падеть' II, 516).

Kapcsoló szerepűnek fogható fel a *-pəl* akkor is, ha a parallel kifejezések közül csak a második tag után van kitéve; pl. *vör-jiw at χultəm, mātä-pəl jortal akwāj' at nāyki* 'erdei fa nem maradt meg, sőt éppenséggel (nyomtalanul) a földje sem látszik' I, 46; vö. még ezeket: *tūunän voānə nərəmtāus, el-pəl vājwəs* 'az őt erőszakkal elragadta és magához vette' II, 222; *tonätəl tok'ät todrə pūtləstə, jālə-pəl äləstə* 'azzal keresztüldöfte a torokcsutkáját s megölte' II, 234.

Ez a használat természetesen már alig különbözik a gyakori 'is' (tagadó mondatban 'sem') jelentéstől, amely MUNKÁCSI szerint e simuló kötőszó tulajdonképeni jelentése; pl. *oāyəm jārtəl om-pəl jāt-jäljəm* 'én is együtt megyek leányommal' IV, 375; *nājər-pəl taməl kwäl oat ānši* 'a fejedelemnek sincs ilyen háza' IV, 383; *añ-pəl ūla, k'wält-pəl ūla. om-pəl tāt təsəm, om-pəl tāt äjsəm; ərjəm-pəl ūləs, mojtəm-pəl ūləs* 'most is élnek, holnap is élnek. Én is ettem ott, én is ittam ott; megvolt az énekem is, megvolt a mesém is' IV, 377—8; *pupi-tor-pəl tāt voārs, k'wul-tor-pəl tāt voārs, posjə puli-pəl tāt vārsän, tör puli-pəl tāt vārsän* 'bálványhangot is adott ottan, ördöghangot is adott ottan. Kesztyűdarabokká is széttépte ottan őket, kendődarabokká is széttépte ottan őket' III, 129. Vö. Nyelvj. 36, 123, 216 stb.

A *-kə-pəl* mindkét tagja tehát nyomósító és egybekapcsoló

szerepű is lehet. Nyilvánvaló, hogy a *-kē-pəl* kapcsolatban a *-kē*-szerepe a kiemelés, a nyomósítás, a *-pəl* funkciója pedig eredetileg csak a kiemelt páros mondatrészek egybekapcsolása volt. E mellett szól — mint látni fogjuk — az osztj. *-kēpa* is. A *χum-kēpəl χum āləm, ājkū-kēpəl ājkū āləm* (III, 510) jelentése tehát tkp. ez: 'férfi bizony — férfi is volt, ember bizony — ember is volt'. Idővel a két simuló partikulát egységes kiemelő szónak (de semmi esetre sem határozói viszonyt jelölő névutónak) érezhették: *χotam-kēpəl* 'valamiképpen'; ez tkp. csak a. m. 'valahogyan bizony'.

A vogul szót tehát sikerült megfejtenünk, de mielőtt még e magyarázatunkat valamennyi fent idézett használatra alkalmaznók, vizsgáljuk meg, vajjon az osztják *-kēpa* igazolja-e felfogásunk helyességét.

Az ész.-osztjákban a rendes feltételes kötőszó alakja: *-ki* (*-gi*); pl. *kašlēm-en-ki, min kašlēm-en, ant-ki kašlēm-en, min ant kašlēm-en* 'ha keressük, [csak] mi ketten keressük, ha nem keressük, mi nem keressük' Népk. 115; l. még KLEMM: id. h. 1912, 261.

Gyakori azonban itt is e viszonynak kötőszó nélkül, pusztán mellérendeléssel való kifejezése: *χəllən, si χəllən* 'ha megölsz, hát megölsz' Nyelvt. 35; *šašl tārma jital mēwəlal kērettal* '[ha] a háta megkeményedik, a mellét fordítja [oda]' uo.; l. még KLEMM id. h.

De ugyanúgy, mint a vog. *-ke*, az osztj. *-ki* is igen gyakran pusztán nyomatékosításra, kiemelésre szolgál; pl. *ittam mēχ'k'igi tōrməl-gi švrəs-kossì i-puš χələs* 'erre az erdei szellem-öreg az ég ezer koráig egyszerre meghalt' Nyelvt. 55; *χəχ'gəl-ki χut ləl əyəlt nōmən təl'səm* 'a 6 öl mélységű vízből (tk. a vize 6 ölnyi) fölhúztam' uo. 134; *māj-χōji kəžəχ jōš tant-χōji kəžəχ jōš talmel-ki kučetn'* *ma māj-χōji kəžəχ jōš ši talsem* 'vendég emberhez illő vigasságos utat, nászoló emberhez illő vigasságos utat vonzásuk közben én vendég emberhez illő vigasságos utat vonsztam im' Népk. 272.

Leggyakoribb e nyomósító használatnak parallel (egybekapcsolónak is érezhető) alkalmazása: *taləl-ki tal lābət sajalna palem-ki χas-ñōr ma kuš χōlmem, luyəl-ki luyəl lābət sajalna palem-ki χas-ñōr ma kuš χōlmem* '7 tél mögén a fülem szétágazó porcogójával hallottam bár, 7 nyár mögén a fülem szétágazó porcogójával hallottam bár' Népk. 168 (vö. *ma palem sajal-ñōr tē paitē, ma palem χas-ñōr tē paitē* 'a fülem mögös porcogójához hajtsd

ide, a fülem szétágazó porcogójához hajítsd ide' uo. 165, 166); *nājəy-ki lābat šuy ewilt, ortəy-ki xot šuy ewilt* 'a nős 7 vidék felől, az uras 6 vidék felől' uo. 16; *neyi-ki lābat paj lābta lāimel, xoji-ki xot paj xota lāimel* 'a nős 7 csoport hétté áll [ott], a férfias 6 csoport hattá áll [ott]' uo. 176; *muwəλ-ki xū mū xūwa xoλtəmen, jixkəλ-ki xū jixk xūwa xoλtəmen* 'földje ha messzi föld ('das land, wenss weites land ist'), messzire fogyasztjuk, vize ha messzi víz ('das wasser, wenss weites wasser ist'), messzire fogyasztjuk' uo. 255; *urəl-ki xōlom ur sewirtal, urəl-ki nel ur oγoltatal* 'oldala szerint 3 oldalra vágja, oldala szerint 4 oldalra faragja' uo. 185. Ritkábban csak az egyik tag után van kitevé a *-ki*; pl. *talən xatl xārəy oχləy lābat māj lābta kuš jāxmal, luχən xatl xārəy-ki xot māj xota kuš jāxmal* 'téli napon rénbikás szános 7 vendég egymás után (tk. hétté) jár bár, nyári napon csónakos 6 vendég egymás után (tk. hattá) jár bár' uo. 110; *lən di-ki ār pugət āral pitmal, ont-xəri ār pugət āral iγətəmal* 'vadludas sok falka sokja szállt le [ott], erdei rénbika sok falkájának sokja érkezett [oda]' Nyelvt. 141.

A *-ki* kötőszónak tehát itt is teljesen ugyanaz a szerepe, mint a *-kəpa* alaknak. Ezekről a fent idézett mondatoktól: *xət-kəba xət ēdəs, kər'-kəba kər't ēdəs* 'háznak ház tünt elő, falunak falu tünt elő' (Nyelvt. 175), *xən-kəba xən manləχən, xoγ-kəba xoγ manləχən* 'rövidnek rövid ideig mennek, hosszúnak hosszú ideig mennek' (uo. 12) — semmiben sem különböznek a következő kapcsolatok: *xāt-ki nūil čornš xātpi vās sidi oltal, xoil-ki nūil čornš xoipi vās sidi oltal* 'ha a házát [tekintem], 8000 házú város [is] van ez, ha az emberét [számítom], 8000 férfias város [is] van ez' (Népk. 157), *āt-ki āt saγat sidi šošleu, xatləl-ki xatl saγat sidi manmeu jupina* 'éjjel, egész éjjel ím így lépdelünk, s nappal, egész napi menésünk után' (uo. 189), *tjal-ki tjal šoštel, toγəl-ki toγəl šoštel* 'föl s alá járnak, alá s föl járnak' (uo. 28).

Ami a *-kəpa*, *-kəba* első elemének a feltételes *-ki*-hez való viszonyát illeti, figyelembe veendő mindenek előtt, hogy a feltételes kötőszónak is az északi-osztjában gyakran *-ke* az alakja; így HUNFALVYNÁL *ke* 'ha', *sidi-ke* 'úgy' (Szót. 36), 'tehát' (uo. 104), AΛIΩV. *-ke* (pl. NO. 5, 12), REΓYLYNÁL is gyakran *-ke* (l. pl. ΠΑΡΑΥ: Népk. 4, 6, 71, 101, 121 stb.), de magának ΠΑΡΑΥnak a szövegeiben is előfordul a *-ke* alak (l. pl. Népk. 227, 248). A magánhangzó időmennyiségére (*-ke* ~ *-kē*.) vonatkozólag pedig vö. a következő

váltakozásokat az utolsóelőtti és az utolsó szótagban: *poɣijem* (Népk. 256) ~ *poɣijəm* (ÉOM. 37) 'fiacskám', *poɣijəma* 'fiacskámra' (Népk. 256); *poɣem* 'fiam' (uo. 258): *poɣəma* 'fiamnak' (uo.); *ikəm* 'öregem' (uo. 253): *ikəma* 'öregemnek' (uo. 276); *nəmsem* (uo. 38) ~ *nomsəm* (ÉOM. 47, 89) 'elmém'; *χādəm* 'mein haus', *χādən* 'dein haus' és *səməm* 'mein auge', *nəməm* 'mein name' PÁPAY: FUF. XIII, 301; *kimpəɣ χāt kimpem ewilt* 'a kültájas házam kültája felől' (Népk. 256): *kimpəɣ χāt kimpəma* (uo. 257), *kɪmBəɣ χāt kɪmBəmà* (ÉOM. 88, 99) 'kültájas házam kültájára'; *āsən* 'atyád' (Népk. 269): *āsəna* 'atyádhoz' (uo. 258); *taya* 'hely' (uo. 18): *velpaslatəm tayāna* 'amint vadásztam' (uo.); *lār-χuli kali juyan* 'tavi hal véres (?) osztaléka gyanánt' (uo. 276): *kul pāɣi juyāna* 'vastag töke gyanánt' (uo.); vö. *in χün-ki sər-χònti sādəɣ sūɣ lālsən-ki* (ɔ: *lālsən-ki* 'most, amikor a sötét vadon drága zugába álltál' (ÉOM. 114) (vö. még uo. 92, 98); — FD. *χō·Da mənò:t* („bei schneller, nicht nachdrücklicher aussprache“) 'trat ins haus' ~ *χò·Da mə·nò:t* („mit nachdruck auf dem ersten worte“) 'ins haus trat er ein' KARJ.: OL. 232.

Az osztj. *-kəpa* (*-kəba*) első tagját tehát azonosíthattuk a vog.-osztj. feltételes kötőszóval. Második tagja azonban nem lehet azonos eredetű a vog. *-pəl* partikulával, de szerepében, jelentésében — mint mindjárt látni fogjuk — nem különbözik tőle.

A *-kəpa* (*-kəba*) második eleme t. i. a jól ismert kapcsoló kötőszó, melynek északi-osztják alakjai: *pa* (AHLQV.), *pā* (Népk.), *pà* (Nyelvt.), *pà* (ÉOM.).

Ez rendszeren mint kapcsoló kötőszó használatos 'is' meg 'és' jelentéssel; pl. *àsñd manəs, svrt pà manəs* 'a medve ment, a csuka is ment' Nyelvt. 4; *lābət pudì oxsar pà joχtəptəsət, lābət sərñəɣ-ox ən pà masət, lābət kəmgū-svχ pà masət* '7 fekete rókát hoztak neki, 7 aranytálat is adtak, 7 selyem öltözetet is adtak [neki]' uo. 181; *lil pà χòɣil* 'eszik és nyugszik' uo. 8. Vö. PATK.—FUCHS 169, KLEMM: id. h. 1912, 225—6, 229, FOKOS: Nyr. LXIII, 20.

Igen gyakran azonban a *pà* csak nyomósító szerepű partikulula; pl. *ɣəna' pà!* 'igazán úgy van (v. csakugyan)!' Nyelvt. 139; *ɣəna' pà ɣantman twisəu* 'csakugyan megfigyeltük' uo. 157; *mola pà nɣəɣ χuɣ olmən, ant χaɣsəɣən* 'micsoda szerencsés ember vagy, nem talált el' uo. 146; *pədəɣ χādi pādɣjən muɣà-pà lāsməltti ɣirədɣilən?* 'fenekes házad fenekecskéjét miért is akarod szétbontani?' ÉOM. 25; *lālmaxi, lālmaxi ɣən soɣəm-mò ɣənà-pà,*

uàná-pà uúlihlèm-mò 'a rozomák, a rozomák rövid lépését közelre, közelre veddegélem (é. megközelítem őket)' uo. 36; *χολνή-pà šámlijà uolilijàtāl* 'még erőtlenebbé lesz' uo. 27; *νωη χòldàdàn pà àr* 'te bizony sokat hallasz (tk. a te hallásod sok is)' Nyelvt. 156; — a déli-osztjában is; pl. *man-pa itmen, jartmen titta jàxtam* 'was mich anbelangt, gehe ich hier säumend und mich vergessend herum' PATK. II, 104, 110; *man-pa mane migjy xui, man-pa mane jirey xui* 'was mich anbelangt, (so) bin ich meines landes herr, bin ich meiner gewässer herr' uo. 134; *χotaít-pa núxten?* 'wohin hast du dich aufgemacht?' uo. 104, 110; *ei-metta-pa indam* 'nichts ist drin' uo. 120; ... *χòtetívet-pa kím ot lattídary* 'möge er ... nicht aus seinem hause hinausgehen' uo. 136; vö. még PATK.—FUCHS 169, FÓKOS: NYR. LXIII, 21.

Mármost a *-pà* mint nyomósító elem ugyanazt a jelentésfejlődést tünteti fel, mint a fent tárgyalt vog. *-ke*, osztj. *-ki*; nevezetesen a) feltételes kötőszó (?) és b) kérdőszó is lehet; pl. a) *ney ant xanlatj pā χoítèn séltta partlu?* 'ha ti nem értek oda, hát kit rendeljünk meg?' Népk. 275; D. *nyyat kundžimetem-pa, teχ tagametem* 'wenn ich dich mal packe, werfe ich dich tot (zur erde)' PATK. II, 106. (Ezek a példák azonban másképp is magyarázhatók.) — b) ... *naj χòsa pā jaxlen, mui anțom?* 'a ... fejedelemleányhoz mégy-e vagy nem?' Népk. 184; D. *χoje χuina χuruntái-pa?* 'welcher mann hat es ausgelöscht?' PATK. II, 136; *mi ai, mi ket tãidan-pa, mija en jãstiden* 'was für ein wort, was für einen wink hast du, weshalb sagst du es nicht?' uo. 92; *tu χujem it-kurjip tonχna vejãi-pa, man ent udem, ada nũm-kurjip tonχna vejãi-pa, man ent udem* 'ist dieser mann von einem kurzfüssigen geiste genommen worden, das weiss ich nicht, oder ist er von einem langfüssigen geiste genommen worden, das weiss ich nicht' uo. 118.

Nyomósító szerepéből fejlődött a kötőszónak az a gyakori összefoglaló, egybekapcsoló páros használata is, amely tökéletes mása a vog. *-pāl* (és a vog. *-ke*, osztj. *-ki*) ilyen alkalmazásának. Pl. *šašl tãrma jilen pā mēwəl kēraítal, . . . mēwəl tãrma jilen pā šašl kēraítal* 'ha a háta megkeményedik, a mellét fordítja [oda], . . . ha a melle megkeményedik, a hátát fordítja [oda]' Népk. 15 (vö. *pā* nélkül uo. 24); *ãjəy vãj ãjəm pā χotj verlem, kēləy vãj kēləm pā χotj verlem* 'beszédese állat beszédemet ím miképpen teszem, üzenetes állat üzenetemet miképpen teszem meg'

uo. 166 (vö. uo. 15, 27, 41, 76 stb.): *v^uera jor-jāši jilt pā ēnmältmen, v^uer' jor-kuri jilt pā šeykältmen* 'ugyancsak erős kézizmot növeltél, ugyancsak erős lábizmot szereztél' uo. 86; *unt-χoji nōmsem pā nōmasl, ur-χoji untrem pā vāyantl* 'erdei ember elmém gondolkozik, erdei ember szívem hányódik' uo. 112; *al-ēyχlī kēlal pā al-ēyχtal, al-ewittī kēlal pā al-ewittal* 'eloldani való kötelét eloldja, elvágni való kötelét elvágja' uo. 34; *Lantəy-Ās-tajəl-χo jajem pā šidi loyrtal, χuləy-Ās-tajəl-χo jajem pā šidi loyrtal* 'Táplálékos-Obfői ember bátyám lép ím be, Halas-Obfői ember bátyám lép ím be' uo. 113—4 (a két elnevezés ugyanarra az egy emberre vonatkozik); *mar' kušpi χoj-vāj pā muγ χorleu, mar' kušpi jāχ-vāj pā muγ χorleu* 'dühös karmú hím-állatként (é. medve) mi őt megnyúzzuk, dühös karmú nép-állatként mi őt megnyúzzuk' uo. 164; — a déli osztjákban is; pl. *tīšen-pa χouwa mīda tīšetēn, votēn-pa χova mīda votēn?* 'warum betrauerst du so lange dein Leid, warum beweinst du so lange deinen Gram?' PATK. II, 172; *tīg-pa ankermedet-na ei usa, toχ-pa ankermedet-na ei usa* 'hier hinab zu sehen wird einem schwindelig, da hinab zu sehen wird einem gleich schwindelig' uo. 114; *tēdet-pa ūtmemen, tuγēt-pa ūtmemen* 'Winter verlebten wir und Sommer verlebten wir' uo. 78.

Néha itt is csak az egyik tag mellett szerepel a *pā*; pl. *šōras-kulat šaš-voj pā verlem, mes-kulat mēwəl-voj verlem* 'arasznyi vastagságú hátszírt szerzek, tenyéryni vastagságú mellszírt szerzek' Népk. 233; *χū lauləm ālχəl tam kuš lāulleu, van lauləm ālχəl pā tam kuš lāulleu* 'hosszú ideig tartó várását hiába várjuk, rövid ideig való várását hiába várjuk' uo' 117 (vö. uo. 112).

Ami végül az ész-osztj. *pā, pà, p̄* hosszú magánhangzójának a *-kēpa (kēba)*-beli szóvégi rövid magánhangzóhoz való viszonyát illeti, arra nézve a fentebb idézettekén kívül még tekintetbe veendő, hogy maga a kapcsoló elem REGULYNÁL mindig rövid magánhangzóval szerepel (pl. *mānem pa* 's engemet' PÁPAY: Népk. 72, *luel pa* 'őt meg' uo.; *süssl tarmä jilln pā . . . , meil tarmä jilenpā* 'ha a háta megkeményedik . . . , ha a melle megkeményedik' uo. 3), így írja HUNFALVY és AHLQVIST is (*pa*), de magánál PÁPAYNÁL is találkozunk ezzel a rövid magánhangzós alakokkal: *ma pa* 'én pedig' Népk. 259; *mānem-pā χōjDēn χērəm lāndəy χāt pādələ χājmen?* 'engemet meg kicsodád csinálta táplálékos ház fenekén (tk. fenekére) hagyta?' ÉOM. 111. Hasonló rövidülést gyakran látunk ebben a hangtani helyzetben (utolsó-

előtti hosszú nyílt szótag után); pl. *pèlā* (Nyelvt. 46, 51, 65), *pèlā* (ÉOM. 29, 108) és *pēla* (Népk. 42, 43, 225) 'felé'; *ānā* 'tálba' (Nyelvt. 94), *keṽā* 'kővé' (uo. 50) és *vāna* 'röviddé, rövidre' (Népk. 29), *andāma* 'semmivé' (Nyelvt. 105); *χᾶτ' λιβέμα* 'házam belsejébe' (ÉOM. 91) és *χᾶτ' λιπέμα* (ua. Népk. 257); vö. még FD. *χὸ' δᾶ* és *χὸ' δᾶ* 'ins haus' (KARJ.: OL. 232).

A *-p- ~ -p-* (a Népk. szövegeiben) *~ -b-* (a Nyelvt. szövegeiben) váltakozás pedig, amelyet a **-kē-pa > -kēpa ~ kēba* alakokban látunk, igen gyakori az északi-osztjában magánhangzók között vagy zöngés mássalhangzó után; pl. *āmp-oxpi* 'ebfejű' (Népk. 110), *ñiil čorós ortpi* '8000 uras' (uo.), *ñārax jāšpi* 'zsenge kezű' (uo. 79), *pātla iṽ'kpi* 'be nem fagyó vizű' (Nyelvt. 62); — *ñārax kurpi* 'zsenge lábú' (Népk. 79), *i āupi* 'egy torkolatú' (uo. 74, 79), *ñiil čorós xoipi* '8000 férfias' (uo. 110), *kul nūpi* 'vastag ágú' (uo. 85), *kewax sēmpi* 'kőszemű' (uo. 79, 81); — *χῆtsāt χuḽbi* '500 emberes' (Nyelvt. 127); *libax χᾶτ' libəmna* 'belső házam belsejében' (uo. 128; vö. *λιβax χᾶτ' λιπέmana* 'belső házunk belsejébe' Népk. 256); *sārni kurbi* 'aranylábú' (ÉOM. 25); *iski nālbi* 'hideg orrú' (Nyelvt. 141) stb. Vö. még pl. *lōn't* 'lúd' (Nyelvt. 45); *lonti lār* 'ludas tó' (Népk. 274) és *lōn'dat* 'ludak' (Nyelvt. 47); *ōr't* 'fejedelemhős' (uo. 62): *naj-or'et* 'jó szellemeid' (Népk. 275) és *ōr'dat* 'fejedelemhősök' (Nyelvt. 62) stb. L. még SCHÜTZ: NyK. XL, 40, 48 stb., ПАТК. II, 20, ПАТК.—FUCHS 25 s. kk.

Az osztj. *-kēpa* (*kēba*) tehát éppúgy, mint a vog. *-kēpal* csupán kiemelt páros mondatrészek egybekapcsolására szolgál, de eredetének megfelelően egyes (nem páros) mondatrészek kiemelésére is alkalmazhatták.

Nézzük most végül a vog. *-kēpal*, osztj. *-kēpa* egyes alkalmazásait:

A) (Önállóan, nem párosan használva:)

1. Olyan mondatokban, mint: osztj. *molti jiw-nur kēpa taisēmen, molti ās(i)-ox manmay āšax nur kēpa taisēmen, kat-pelok-χo nural* (?) *jux al lāñslēmen* 'még ha valami apai bosszúokunk volna is, ha valami apai fej vesztő bosszúokunk volna is, a két felől való ember bosszúfáját (?) ne szúrjuk le' (Népk. 44), *iṽ'mən tvḽāna ḽāsl sēyχlēm ḽāspi ōr'dən, kurl sēyχlēm kurbi ōr'dəm sārəm χᾶβ padəlna lētsēn-kēba, ādəm χoḽi χund ōs lōlən?* 'ha járásod helyén a keze megnőtt kezű fejedelemhősödöt, a lába megnőtt lábú fejedelemhősödöt a ladik száraz fenekébe

ültetted volna, talán rossz lett volna?’ (Nyelvt. 137), *ī xuiǰal kurna sòsl-kèba, toxləy uai mvr'na manl* 'ez [tkp. egyik embere] ámbár gyalog lépdél, [mégis] szárnyas állat módjára megy' (uo. 166) — a *-kèpa*, a *-ke* kötőszó mai általános használatának megfelelően, még feltételes értelműnek vehető, ugyanúgy, mint az ilyen vogul kapcsolatokban: *Mān-Vōlǰy mān xumrís kēlp sāl at-kē-pəl sēli, jārmak-tār at-kē-pəl sēli: ... jārmak-tārəl jāmiṭe'im* 'a Kis-Völyfalusi kis emberke ha nem is szerez vörös sálkendőt, ha nem is szerez selyemkendőt: ... mégis ... selyemkendővel járdalok' (IV, 70).

2. Az olyan kapcsolatokban, mint: osztj. *mosa-kèba murǰilu šalǰdǰlā!* 'valahogyan sajnálj meg bennünket!' (Nyelvt. 155), *mosa-kèba àzən xodǰ ǰoutlǰǰs, si-sirna male ǰoutlǰǰda pitsən* 'no hát, az apád ahogyan lödözött, olyanformán kezdtél már te is lödözni' (uo. 163; *xodǰ* 'miképpen'), *mà nǰvzèn xodas-kèba ǰèlləm!* 'én tégedet valahogyan [mégis] megöllek!' (uo. 40; *xotas* 'merre?', 'valamerre') — éppúgy, mint a következő vog. szerkezetekben: *matər-kē-pəl tūl vārǰlālməm; xotūl an ānəm sātīlən, xotūl an ānəm ǰotīlən?* 'miután valami rosszat követtem el; — hova fogsz most engemet ígézni, hova fogsz most engemet rendelni?' (III, 478), *xotəm-kēpəl āleuw* 'valamiképpen (коекакъ) élünk' (Nyelvj. 26), — a *-kē-* nyomósító elem akár feltételes értelműnek vehető, akár pedig olyan alkalmazásának, mint a megfelelő elem a zürj. *kuǰšəm-kē* 'valamilyen', votj. (MUNK.) *kəǰū-kū* 'bármilyen, bárminő' névmásokban; tehát a fentebbi kapcsolatok értelme: 'valamit' ('valahogyan' jelentésben), 'valamerre', 'valami', 'valahogy'.

3. Tisztán kiemelő a szerepe a *-kèpa*-nak az ilyenekben: osztj. *mosa mouna-kèba ǰèl'səm, mouəl an' mostəsəm* 'hogy micsoda földön öltem meg, a vidékét nem ismerem föl' (Nyelvt. 168), *mà-kèba èwi ant twǰsəm* 'nekem biz' leányom nincs' (uo. 151).

Az eddigiekben tehát a *-kēpəl*, *-kèpa* nem jelenti azt, hogy 'képpen'. De nem ez a jelentése ebben a vog. mondatban sem: *mōtən kēpəl vāri* 'másképpen csinálja, на другою образъ дѣлаетъ (REG.)' (Nyelvj. 26), mert — mint MUNKÁCSI tanfelügyelő úr szíves közléséből tudom — REGULY nemcsak a fenti orosz mondattal fordítja le a vog. kifejezést, hanem még hozzáteszi: „drugovo d'elat”; a mondat értelme tehát ez: 'mást csinál' (vö. fent osztj. *mosa-kèba*; a névmás alakjához vö. Nyelvj. 15, SZILASI: Szójegyz., FINCZICZKY: NyK. XLVII, 396 stb.).

B) Párosan alkalmazva a vog. *-kēpal*, osztj. *-kēpa* nemcsak nyomósító, hanem egyúttal egybekapcsoló szerepű is.

Az a típus, amelyet olyan szerkezetek képviselnek, mint: vog. *χum-kēpal χum ālēm, ājkū-kēpal ājkū ālēm* 'férfinak [igazi] férfi volt, embernek [öregnek] igazi ember volt' (III, 510), — osztj. *χāt-kēba χāt ēdās, kōr'-kēba kōr't ēdās* 'háznak ház tűnt elő, falunak falu tűnt elő' (Nyelvt. 175), *χū-kēpa χū manleu, van-kēpa van manleu* (РБГ. *ku kepā ku mǎnnleu, van kepā van mennleu*) 'hosszúnak hosszú ideig megyünk, rövidnek rövid ideig megyünk' ('langdauernd lang gehen wir, wenigdauernd wenig gehen wir') (Népk. 181), *χān manās-kēba, χou manās-kēba, svs-χoijəl χolās* 'rövid ideig ment-e vagy hosszú ideig ment, a hátafaggyúja elfogyott' (Nyelvt. 168), — így értelmezendő: 'férfi[nak] bizony férfi is volt, ember[nek] bizony ember is volt' (tkp. 'férfi-bizonyis'), 'ház[nak] bizony ház is (v. ház[nak] is bizony ház tűnt elő, falu[nak] is bizony falu tűnt elő', 'hosszú[t] is bizony hosszút (azaz: messze, sokat) megyünk, rövid[et] is bizony rövidet (közel, keveset, rövid ideig) megyünk' stb.

Ezek a szerkezetek tehát ugyanazt fejezik ki, mint a következő (*-kēpal*, ill. *-kēpa* nélküli) kapcsolatok, csak éppen nyomatékosabbak: vog. *χāsū minās, vāti minās* 'soká ment vagy rövid ideig ment' (I, 22, 27), osztj. *χān manās, χou manās* 'rövid ideig ment, hosszú ideig ment' (Nyelvt. 23, 69 stb.). De ugyanúgy, mint a *-kēpal*, szerepelhet az egyszerű *-ke* is, pl. *pērnā-ke jāmas pērnā ti pinnuwāmēn* 'ami keresztvetést illet, jó keresztet vetnének mi' (IV, 65), *tuwā-ke sātij' jēm̄ts, tūlā-ke sātij' jēm̄ts* 'a nyara hétté lett, a tele hétté lett' (III, 266).¹⁾

¹⁾ KANNISTO professzor úr lekötelező szívésséggel közli velem, hogy az ő megfigyelései szerint is, a vogulban csakugyan ismeretlen egy 'kép' jelentésű **kēp* szó és hogy MUNKÁCSI *-kēpal* szavának első tagjában ő is a 'ha' jelentésű kötőszót látja. A *-kēpal* jelentése azonban szerinte ez: *χulax-kēpal χulax jiw, sakwal'ix kēpal sakwal'ix jiw* (II, 295; MUNKÁCSI fordítása szerint: 'holló alakjában holló jó, szarka alakjában szarka jó'), helyesebben: *χulaxkēpal χulax jiw, sakwal'ixkēpal sakwal'ix jiw* 'ha holló, hát holló jön, ha szarka, hát szarka jön', azaz 'ha az holló, hát holló jön, ha az szarka, hát szarka jön' (vagyis: a néző nem tudja pontosan, hogy mi az, ami jön, holló-e vagy pedig szarka); *χūtpā-kēpal χūtpā nānki* 'mintha valaki látszanék [ott]' (MUNKÁCSI: Nyelvj. 26) tkp. 'ha valaki, hát látszik valaki' (nem bizonyos, de teljességgel olyan, mintha valaki látszanék).

Minthogy KANNISTO professzor úr levelét csak akkor kaptam meg,

De nem '-képpen' a *-kēpa* jelentése még ebben a mondatban sem: *kat lali-pēlkəl kēpa jāxlem, . . . kat lali-pēlkəl kēpa jāxlem* 'két ellenség-fele gyanánt járok, két ellenség-fele gyanánt járok' ('zweier feinde hälfte gleich schreite ich'; Népk. 170). A mondat helyes fordítása ez: 'két ellenség-fele [gyanánt] bizony járok', mert a hasonlító kötőszó, mint az obi-ugor nyelvekben általában igen gyakran, nincsen kiteve. (Vö. pl. vog. *sāt urp' urin jiw, nay jāyxe'in* 'te mint 7 oldalú oldalas fa forogsz vala' II, 353; osztj. *ma kul lērpī lēray jux lāillem, kul nūpi muwəy jux lāillem* 'én [mint a] vastag gyökerű gyökeres fa, [úgy] állok, [mint a] vastag ágú ágas fa, [úgy] állok' Népk. 85; I. még KLEMM: Pannonh. Évk. 1912: 266. l., 1916: 165. l., MUNKÁCSI: I, 214, II, 603.)

*

A vog. *-kēpəl*, osztj. *-kēpa*, *-kēba* tehát két elemből összetett nyomósító simuló partikula, amely leggyakrabban párosan, egybekapcsoló nyomósító funkcióval szerepel. Nem önálló szó (v. névutó); jelentése sem a m. '-képpen'. Pusztán a m. *kép* szóra emlékeztető alakja, továbbá a sokszor a m. '-képpen' segítségével fordítható nyomósító szerepe alapján (vö. SIMONYI: MHat. I, 416; LEHR: Toldi 247; FOKOS: Nyr. LX, 133, UJb. XII, 85) gondolták eddig, hogy ez a vog.-osztj. „névutó“ egy vog.-osztj. **kēp* 'kép' szó ragos alakja.

FOKOS DÁVID.

mikor ez a dolgozatom már a nyomdában volt, adatait már nem tudtam cikkemben felhasználni és csak itt tudok pótlólag rámutatni arra, hogy ezek az adatok igazolják fejtegetéseim legfontosabb eredményét. A *-ke* és *-kē-pəl* azonban nemcsak feltételes szerepű, hanem félreismerhetetlenül nyomósító jelentésű is van, mint ahogyan ezt fentebb számos példával bizonyítottuk. Tanulságos ebből a szempontból még a következő osztják mondat: *χōlōχ χōrásna χōlōχ iil, saχ-χōrásna saχ iil* 'holló-alakban holló jön, szarka-alakban szarka jön' PÁPAV: Nyelvt. 170.

Végül még hadd jegyezzük meg, hogy a vog. *-kēpəl* alapszavának a m. *kép* (és cser. *kap*, *käp*) szóval való egyeztetése tkp. BUDENZ-re megy vissza (I. Szóegyezések 18); egyeztetését DONNER is elfogadta (Vgl. Wbuch 289). BUDENZ és DONNER *kēp*, *kiep* alakjára nézve vö. HUNFALVY: Egy vog. monda (M. Akad. Értesítő 1859-ről) 344, 367 és VogF. 129, 231.